

ZINĀTNES DZĪVE

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBU 2013. GADĀ

LU Latvijas vēstures institūtā (LU LVI) 2013. gadā strādāja 57 darbinieki (51 – pamatdarbā), to skaitā 19 vadošie pētnieki; 15 pētnieki; 9 zinātniskie asistenti; 9 krājumu glabātāji un 5 zinātni apkalpojošais personāls.

2013. gadā Rūdolfs Brūzis sekmīgi aizstāvēja promocijas darbu “14.–16. gs. tuvciņas ieroči Latvijas arheoloģiskajā materiālā”, tādējādi papildinot institūta jauno zinātnieku – doktoru rindas. Tomēr salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu institūtā strādājošo doktoru skaits neizmainījās – 33 doktori. Neiepriecinošā statistika 2014. gada sākumā liecina, ka institūtā darbu pametuši 6 cilvēki. To skaitā 2013. gada vidū ziemā darba gaitas pārtrauca 20. gs. vēstures vadošā pētniece Dr. hist. Irēne Šneidere, kas daudzus gadus bija arī Padomju un nacistiskā režīma pētniecības nodaļas vadītāja, bet līdz ar 2013. gada beigām darbu institūtā pārtrauca vēl viena pazīstama Latvijas jaunāko laiku vēstures pētniece Dr. hist. Rudīte Viksne. Darbu zinātnē pamet ne tikai ilggadējie darbinieki, kas dodas pelnītā atpūtā, bet arī gados jaunie darbinieki, jo nesaskata motivāciju mācīties un strādāt humanitāro zinātņu jomā neregulārā, neskaidrā un niecīgā atalgojuma dēļ. Jau vairākus gadus pēc kārtas institūts to pašu jau piešķirto mazo finansējumu saņem ar vairāku mēnešu kavēšanos. No kā zinātnē strādājošie lai pārtiek? Secinājums ir skarbs: (ne)esošais zinātnes finansēšanas modelis ir vāji funkcionējošs un neefektīvs, kā rezultātā Latvijas vēstures, līdzīgi kā citu humanitāro zinātņu, stāvoklis ir kritisks. Entuziasti, kas paliek strādāt zinātnē, ir spiesti meklēt iespējas nopelnīt eksistences līdzekļus citos blakusdarbos, no kā cieš zinātnisko pētījumu kvalitāte, kā arī maz tiek izdoti plaši, vispusīgi pētījumi.

Līdz ar izmaiņām personāla skaitā 2013. gadā nācās veikt pārveidojumus institūta struktūrā. Agrākā Viduslaiku, agro jauno un jaunāko laiku pētniecības nodaļa pārdēvēta par Viduslaiku un jauno laiku pētniecības nodaļu un par tās vadītāju ievēlēja vadošā pētniece Dr. hist. Mārīte Jakovļeva. Savukārt Padomju un nacistiskā režīma pētniecības nodaļa reformēta par 20. gadsimta vēstures pētniecības nodaļu, kurā apvienojās jaunāko laiku vēstures pētnieki, un par tās vadītāju ievēlēts vadošais pētnieks Dr. hist. Ainārs Lerhis.

Pagājušais gads institūta dzīvē iezīmējās ar diviem svarīgiem notikumiem. Pirmkārt, ERAF projekta Nr. 2011/0039/2DP/2.1.1.3.1/11/

IPIA/VIAA/009 “Latviešu valodas, kultūrvēsturiskā mantojuma un radošo tehnoloģiju valsts nozīmes pētniecības centra izveide zinātnes infrastruktūras attīstībai” (turpmāk – VNPC) ietvaros tika pabeigti rekonstrukcijas darbi Latvijas Universitātes Centrālās bibliotēkas ēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4, un pagalmā uzbūvēta jauna ēka (piebūve) – 991,80 m² liela. Institūta darba telpas ir šīs piebūves 1. stāvā, administrācija aizņem atsevišķus kabinetus 2. stāvā, bet pagrabā glabājas bioarheoloģiskie materiāli. 2013. un 2014. gada mija institūtam iesākās ar kravāšanos un pārcelšanos uz jaunajām telpām, pašreiz notiek darba vietu aprīkojuma un mēbeļu iegāde.

Otrkārt, 2013. gada decembrī, ar divu gadu kavēšanos, noslēdzās Latvijas zinātnes starptautiskais izvērtējums, kas tika veikts, Izglītības un zinātnes ministrijai (IZM) sadarbojoties ar Ziemeļvalstu Ministru padomes sekretariātu Latvijā. 150 Latvijas zinātnisko institūciju starptautiskais izvērtējums izsauca lielu rezonansi zinātnieku aprindās, jo puse vērtēto institūtu saņēma zemu novērtējumu, t.i., atzīmi “2” un vēl mazāk. Arī LU LVI institūts piecu punktu sistēmā novērtēts ar “2” (absolūtos skaitļos – 2,4) un ir starp 77 apmierinošām vietējās nozīmes zinātniskām institūcijām. Saskaņā ar ekspertu rekomendācijām šiem institūtiem ir jāapvienojas ar spēcīgākiem institūtiem vai jāveic savstarpēja tematiskā apvienošana, tā panākot kvalitatīvai attīstībai nepieciešamo kritisko masu. Starptautiskais izvērtējums spilgti izgaismoja Latvijas nožēlojami mazo zinātnes finansējumu un gadiem ieilgušo institūtu “badināšanu”. Tā vietā, lai sakārtotu zinātnes politiku Latvijā un novērstu akūto finanšu trūkumu zinātnē, IZM prasīs no institūcijām izstrādāt attīstības stratēģijas un apvienošanās plānus. Bet vēl jau iepriekšējo stratēģiju realizācijas laiks nav beidzies. Mēs, protams, varam iesniegt un izstrādāt nākotnes stratēģijas un plānus; bet vai no tā finansējums zinātnei pieaugs?

To, kā sarucis finansējums, parāda arī institūtā realizēto projektu skaits. Vēl pirms 10 gadiem mēs realizējām padsmiņiem projektu un katru gadu iznāca pa 13–15 grāmatām. Toties 2013. gadā institūtā tika realizēti vairs tikai trīs valsts finansēti projekti, viens starptautiskais t.s. pārrobežu projekts, iepriekš minētais ERAF projekts VNPC izveidei un divi bilaterāli institūta un citas valsts sadarbības līgumi bez finansējuma piesaistes.

2013. gadā turpinājās starptautiskā projekta “*Arheoloģija, vara un sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanai*” (Estlatrus/2.2./ELRI-191/2011/22) realizācija, kurā LU LVI ir viena no deviņām partneru organizācijām. Atbilstoši projekta mērķim – kultūras mantojuma saglabāšana pārrobežu reģionā – 2013. gadā notika arheoloģisko pieminekļu apsekošana katras valsts pierobežā. LU Latvijas vēstures institūta

pētnieku grupa (G. Gerhards, A. Vilcāne, I. Doniņa) pavasarī un vasarā veica pieminekļu apzināšanu Alūksnes un Apes novadā, apsekojot 96 arheoloģiskos pieminekļus un izvērtējot to saglabāšanu un izmantošanu kā potenciālus tūrisma objektus. Diemžēl septiņos pieminekļos ir izsekojami mantraču un nelikumīgas mežizstrādes postījumi. Visu triju projektā iesaistīto valstu (Igaunija, Krievija, Latvija) partneri 2013. gadā organizēja arī kopīgas pieminekļu apzināšanas, viena no tām notika Pleskavas apkaimē gar senā satiksmes ceļa Pleskava–Izborska–Panikoviči–Lauri trasi. Savukārt Latvijas pusē kopīgā pieminekļu apsekošana norisa Alūksnes novadā. Projekta izstrādātāji uzsver, ka arheoloģiskā mantojuma saglabāšana lielā mērā ir atkarīga no sabiedrības attieksmes, tāpēc veikti izglītojoši pasākumi. Latvijas vēstures institūta projekta grupa sadarbībā ar E. Gliku muzeju organizēja informatīvos pasākumus par arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un saglabāšanas jautājumiem Alūksnes un Apes novada skolu vēstures skolotājiem un vietējo pagastu muzeju pārstāvjiem, kā arī skolēniem E. Glikā Alūksnes valsts ģimnāzijā un Alūksnes vidusskolā. Projekta partneri intensīvi strādā arī pie arheoloģisko pieminekļu, bibliogrāfijas un arhīva materiālu datubāzes un pie brošūru un grāmatu izdošanas. 2013. gadā liela uzmanība veltīta projekta mājaslapas (www.aac-project.eu) pilnveidošanai un realizēto pasākumu atspoguļojumam tajā, tāpat informācijas sniegšanai par projekta realizāciju presē, radio un televīzijā (pilns projekta pārskats: Antonija Vilcāne (2013). *LVIŽ*, 4, 175.–179. lpp.).

Etnoloģijas nodaļas darbinieki 2013. gadā turpināja sadarbību ar Bulgārijas zinātniekiem projektā *“Identitātes un vērtības: kultūras mantojums kā resurss identitāšu konstruēšanai”* (2012–2014), projekta vadītāja no Latvijas puses Dr. hist. Aija Jansone; izpildītājas – Dr. hist. A. Karlsonē un doktorante, zinātniskā asistente L. Reinvalde. 2013. gadā, gan tikai elektroniskā formā, LU LVI mājaslapā publicēts starptautiskā projekta rakstu krājums *“Nemateriālais kultūras mantojums (Bulgārija – Latvija)”* [Intangible Cultural Heritage (Bulgaria – Latvia)], pieejams: http://www.lvi.lv/lv/elektropubl_files/Nematerialais_kulturas_mantojums_Intangible_Cultural_Heritage_2013.pdf (sastādītāja un atbildīgā redaktore A. Jansone). Turklāt A. Karlsonē un L. Reinvalde 2013. gada septembrī projekta ietvaros Bulgārijā (Sofijā, Veļiko Tarnovā) vāca materiālus par nemateriālā kultūras mantojuma (amatniecības tradīciju) izmantojumu kultūrvides un lokālās identitātes veidošanā mūsdienu Bulgārijā un iepazīnās ar jaunākajām metodoloģiskajām nostādnēm.

2013. gadā turpinājās iepriekšējos gados aizsāktā LU LVI akmens laikmeta speciālistu sadarbība ar *Baltijas un Skandināvijas arheoloģijas centru*, kas atrodas Vācijā, Šlēsvīgā. 2013. gadā vācu partneri ar radio-

aktīvā oglekļa metodi datējuši paraugus no Riņņukalna akmens laikmeta apmetnes (Burtnieku novadā) un ģeoloģiskos paraugus no Sises akmens laikmeta apmetnes (Ventpils novadā). Sadarbības rezultātā ir kopīgi sagatavoti vairāki raksti un referāti starptautiskās konferencēs. Tāpat notika mūsu dendrohronologu sadarbība, kā rezultātā Āraišu ezerpils celtņu atsevišķu būvelementu ievērojami precizētais absolūtais datējums, kas iegūts ar t.s. *wiggle matching* metodi (apvieno dendrohronoloģisko un radioaktīvā oglekļa datēšanas metodi), tika prezentēts starptautiskajā konferencē Polijā un sagatavota plašāka publikācija žurnālā “Geochronometria”.

2013. gads bija arī Valsts pētījumu programmas (VPP) “*Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)*” izpildes noslēguma gads. Vairāk nekā 25 institūta darbinieki strādāja programmas projektā “Cilvēks, sabiedrība, identitāte, valstiskums: vēstures un kultūras aspekti”, vadītājs Dr. hist. Guntis Zemītis. Lielākais un redzamākais VPP noslēdzošais realizācijas produkts ir pētījuma “Latvieši un Latvija” 4 sējumu izdošana, kurā aktīvu dalību ņēma mūsu institūta zinātnieki gan kā atsevišķu sējumu atbildīgie redaktori (G. Zemītis un A. Vasks) un redaktori, gan arī rakstu autori. Neskaitot priekšvārdus un pēcvārdus, 4 sējumos ir publicēti 20 institūta pētnieku raksti, kuros aplūkotas tēmas par Latvijas valsts un nācijas veidošanos un pastāvēšanu no pirmsākumiem līdz mūsdienām. 2013. gadā ar VPP atbalstu ir publicētas četras monogrāfijas (A. Karlsonē, A. Jansone, Ē. Jēkabsons, D. Svarāne) un rakstu vai dokumentu krājums (sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis); publicēti 6 raksti ārzemju izdevumos (T. Berga, Ē. Jēkabsons, R. Spirģis), 13 raksti Latvijā, 3 konferenču tēzes, 12 populārzinātniski raksti. VPP dalībnieki ir daudz referējuši. Pirmkārt, Letonikas V kongresā projekta ietvaros tika organizēta sekcija “Padomju un nacistiskais režīms – pētniecības iespēju piemēri”, kurā no institūta tika prezentēti 8 ziņojumi. Otrkārt, VPP dalībnieki aktīvi iesaistījās arī citu institūciju un augstskolu (Latvijas, Daugavpils, Liepājas universitāšu) rīkotajās konferencēs. 2013. gadā kopumā nolasīti 28 referāti gan Latvijas, gan ārzemju (Anglija, Baltkrievija, Igaunija, Krievija, Lietuva, Rumānija, Somija, Ukraina, Vācija) starptautiskās konferencēs. Papildus tam nolasītas 11 publiskās lekcijas un sniegtas vairāk nekā 10 intervijas. Institūtā turpinājās esošo datubāzu (Arheoloģisko materiālu krātuves, Etnogrāfisko materiālu krātuves) uzturēšana un papildināšana. Programmas ietvaros vēl tika izstrādāta arī Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūras darbinieku datubāze un digitālā enciklopēdija “Kurzemes un Zemgales hercogiste”.

Pētnieciskās sadarbības projektā “*Humanitāro zinātņu virtuālā enciklopēdija: personālijas, avoti, termini*” LU LVI realizēja apakš-

projektu “*Latvijas vēstures terminu, avotu un personāliju datubāze*” (vad. Dr. hist. Gunita Zariņa). Praktiski 14 izpildītāji strādāja pie divu elektronisko enciklopēdiju izstrādāšanas: “*Latvijas arheoloģijas leksikons*” un “*Latvijas zinātnes vēstures personu rādītājs (1600–2000)*”. Projekta realizācijas noslēguma gadā tika veikta arheologu izstrādāto 172 šķirkļu rediģēšana un precizēšana, savukārt personu rādītājā sagatavoti un ievietoti 127 šķirkļi. Bez šķirkļu rakstīšanas ir publicēti trīs starptautiskie raksti (A. Vasks, G. Zariņa, M. Zunde), divas konferences tēzes, 13 raksti Latvijas zinātniskajos izdevumos un ap 20 populārzinātnisku rakstu, kā arī sniegtas intervijas masu medijos. Nolasīti 15 ziņojumi starptautiskās konferencēs Latvijā (V. Bebre, N. Jērums, J. Stradiņš, A. Vasks, G. Zemītis) un ārzemēs – Anglijā, Krievijā, Polijā (G. Zariņa, M. Zunde). Latvijas Zinātnes padomes sadarbības projekta “*Humanitāro zinātņu virtuālā enciklopēdija*” ietvaros ir paveikts nozīmīgs darbs, bet enciklopēdiju uzturēšanai un papildināšanai līdz ar projekta izbeigšanos nav finansējuma. Daudzi zinātnieku pētījumi joprojām gaida poligrāfisku iespiešanu vai tulkošanu svešvalodās, bez kā nav iespējama Latvijas zinātnes iziešana ārpus mūsu valsts robežām un maz iespējams humanitāro zinātņu reāls iespaids uz Latvijas sabiedrības veidošanos.

Tematisko pētījumu projektā “*Virzoties uz jaunu Latvijas aizvēsturi: ilgtermiņa pārmaiņu izsekošana pēc dzīvesvietu un apbedījumu datiem*” (vadītājs Dr. habil. hist. Andrejs Vasks) 8 izpildītāji (3 vadošie pētnieki, 1 pētnieks, 2 zinātniskie asistenti un 2 zinātniski tehniskie darbinieki) pētījumus veica divos galvenajos virzienos: 1) dzīvesvietu un apbedīšanas tradīciju izziņāšana, 2) atsevišķu materiālās kultūras elementu analīze, kā rezultātā publicēti 5 zinātniskie raksti, nolasīti 14 referāti starptautiskās konferencēs gan Latvijā, gan ārvalstīs – Beļģijā, Dānijā, Igaunijā, Lietuvā, Vācijā, Zviedrijā (V. Bērziņš – 5 referāti, I. Zagorska – 5, A. Vasks – 1, E. Guščika – 1, A. Vilcāne – 1, I. Rozentāle – 1). 2013. gadā tika organizētas piecas dažāda veida ekspedīcijas. Pavasarī (aprīlī) notika apzināšanas ekspedīcija Užavas upes ielejā (V. Bērziņš, I. Doniņa), bet vasarā Sises un Lapiņu akmens laikmeta apmetnēs veikta zondēšana un vides paraugu ņemšana (V. Bērziņš). Vēl V. Bērziņa vadībā norisēja arheoloģiskie izrakumi Slocones I neolīta apmetnē (Engures novada Smārdes pagastā, Slocones upes krastā). Jaunā arheoloģe doktorante E. Guščika veica pārbaudes darbus Rubiķu sila kapulauka un Dronku apmetnes (Jēkabpils novada Rubenes pagastā) aizsardzības zonās. Studentu lauka prakses ietvaros laikā no 26. jūnija līdz 15. jūlijam tika organizēti arheoloģiskie izrakumi Skrundas Krievu kalnā (vadītājs prof. A. Vasks).

2013. gadā institūta darbinieki gan projektu ietvaros, gan ārpus tiem ir publicējuši četrus monogrāfiskus izdevumus (A. Jansone, Ē. Jēkabsons, A. Karlsona, D. Svarāne), vienu dokumentu krājumu (sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis) un vienu elektronisku rakstu krājumu. Divi arheologu raksti publicēti Web of Science vai SCOPUS datubāzēs iekļautajos izdevumos, bet 10 raksti izdoti citās starptautiskās datubāzēs (ERIH un EBSCO) iekļautajos zinātniskajos izdevumos. Jāatzīmē, ka arī “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā” publicētie zinātniskie oriģinālraksti ir iekļauti EBSCO datubāzē (daudznozaru e-grāmatu, e-žurnālu un citu e-resursu datubāze). Bez tam LU LVI vēsturnieki ir publicējuši 45 rakstus dažādos citos zinātniskos izdevumos, 12 referātu tēzes, 7 recenzijas un grāmatu apskatus, kā arī vairāk nekā 40 populārzinātnisku rakstu, nolasījuši vairāk nekā 40 referātu dažādās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārvalstīs.

Tāds ir kopējais LU Latvijas vēstures institūta darbinieku devums Latvijas vēstures un kultūras vēstures izpētē, par ko 2013. gadā saņemtas arī dažas atzinības. Etnogrāfe Aija Jansone saņēma Latvijas Kultūras ministrijas un Latvijas Nacionālā kultūras centra pateicību XXV Dziesmu un XV Deju svētkos “Pateicība par veikumu Dziesmu un Deju svētku tradīciju stiprināšanā”. Savukārt arheoloģei Antonijai Vilcānei piešķirts Kultūras mantojuma gada balvas 2013 Atzinības raksts par ieguldījumu kultūras mantojuma izpētē, bet Ilgai Zagorskai – Latvijas Zinātņu akadēmijas Diploms par Latvijas vissenākās apdzīvotības (paleolītā) pētījumu.

Viktorija Bebre

PIRMĀ BALTIJAS STUDENTU KONFERENCE TARTU 2013. GADA 27. UN 28. SEPTEMBRĪ

2013. gada 27. un 28. septembrī Tartu Universitātē (turpmāk: TU) pulcējās studenti un mācībspēki no trim Baltijas valstīm, lai piedalītos TU Valodu centra sadarbībā ar Latviešu valodas aģentūru un Lietuvas Izglītības un zinātnes ministriju rīkotajā Pirmajā Baltijas studentu konferencē. Pirmsākumi šim notikumam rodami TU Valodu centra ierosinātajās Baltijas studentu dienās, kurās piedalījās studenti no TU, Latvijas Universitātes (turpmāk: LU) un Viļņas Universitātes (turpmāk: VU). Baltijas studentu dienas notikušas arī Rīgā un Viļņā. Studentiem, kuri apgūst citu Baltijas valstu valodu un kultūru, šie pasākumi snieguši iespēju dalīties savā pētnieciskā darba pieredzē.